

Termeni religioși moșteniți din latină cu arie restrânsă de difuzare în România
[Secțiunea 2. *Linguistique latine/Linguistique romane*]

Daniela-Luminița Teleoacă

Studiul nostru își propune abordarea, într-o perspectivă comparativă, în context romanic, a unui corpus de 14 termeni (cf. *basilica, calendae, creatio, christianus, dominedeus, draco, pausum, pervigilare, paenitare (poenitere), repausare, rogare, rogationem, rosalia, templa*), inventar delimitat având ca punct de reper limba română. Se înțelege că, la nivel romanic, această clasă este susceptibilă de a se îmbogăți prin considerarea, spre exemplu, a termenilor religioși păstrați în unele zone ale României, mai puțin în română. Prin urmare, conceptul de ‘termeni religioși cu arie restrânsă de difuzare în România’ nu este ilustrat decât într-o măsură relativă în studiul nostru. Pe de altă parte, nu trebuie ignorat nici faptul că delimitarea unor subclase etimologice-lexicale, cf. *termeni panromanici, termeni cu arie largă/restrânsă de difuzare în România* sau *termeni păstrați exclusiv într-o anumită limbă romanică* nu este realizată în virtutea unor criterii... absolute, ci pornind de la o bază de date (informația lingvistică) existentă la un moment dat în cadrul preocupărilor de specialitate. Din această perspectivă, este de la sine înțeles că noi investigații ar putea opera oricând modificări cât privește distribuția lexemelor într-o categorie sau alta (de pildă, termeni considerați în lucrări mai vechi de romanistică a se fi conservat exclusiv în română se dovedesc, în urma unor cercetări ulterioare, a se fi conservat și în alte zone ale României).

Categoria etimologică pe care am ales să o prezentăm orientează, de buna seamă, investigația în sensul detectării lexemelor (religioase) de care dispun celelalte idiomuri romanice, pentru exprimarea [ca modalitate fundamentală] unui conținut religios sau altul. Problema care se pune este, în mod special, una de semantică, mai exact, de semantică și onomasiologie, în măsura în care trebuie evidențiați termenii utilizați în context romanic pentru definirea uneia și aceleiași noțiuni (creștine). Acest tip de cercetare ne conduce, de cele mai multe ori, la origini, la limba-sursă, latina, și, implicit, la posibilitatea de identificare a mai multor „structuri latine”, aspect care, la rândul său, se impune a fi abordat (și) prin raportare la realitatea extralingvistică specifică unei arii romanice sau alteia (cf. dihotomia ‘arie izolată vs arie centrală’ și factorii de ordin socio-cultural ce au putut acționa într-o anumită regiune din România).

Cele mai multe dintre lexemele circumscrise acestei categorii desemnează noțiuni creștine fundamentale... pe tărâmul limbii române (cf. lat. *basilica* > rom. *biserică*, lat. *christianus* > rom. *creștin*, lat. *Dominedeus* > rom. *Dumnezeu*, lat. *draco* > rom. *drac* sau denumiri ale unor sărbători, cf. lat. *creation* > rom. *Crăciun*, lat. *Rosalia* > rom. *Rusăi, Rusalii*). În ce măsură afirmația se susține sau nu și pentru celelalte limbi romanice în care un termen latin sau altul a fost păstrat rămâne de văzut. În consecință, un demers de genul celui pe care îl propunem își va dovedi utilitatea în perspectiva definirii *unității în context romanic*, nu atât la nivel formal, cât mai ales în plan semantic-conceptual, prezentând relevanță pentru *reorganizările/restructurările specifice de semnificat și semnificant, în trecerea de la latină la limbile romanice*.

În principiu, am inclus în corpusul nostru lexeme prezente în maximum cinci-șase idiomuri romanice (cf. *basilica*), la cealaltă extremă situându-se termenii conservați exclusiv în română și într-un alt idiom (dialect) romanic (cf. *Rosalia*).

Unii dintre termenii prezenți în lista noastră sunt considerați în lucrările tradiționale de romanistică (cf., de pildă, REW) ca fiind moșteniți exclusiv în română, în condițiile în care în restul României formele corespunzătoare fie sunt catalogate drept cultisme, fie lipsesc cu desăvârșire. Sunt relevanți în sensul celor afirmate termeni, precum: *creatio, christianus, paenitare (poenitere), pervigilare* și *rogare*. În realitate, sunt și alte zone ale României în care termenii în discuție s-au moștenit. Astfel, lat. *creatio* (dacă îl acceptăm drept etimon al rom. *Craciun*), păstrat în toate dialectele limbii române, mai puțin în istroromână, se regăsește și în sardă, precum și în vechea spaniolă. *Christianus*, pe lângă română, apare și în dalmată și, posibil, și într-o serie de idiomuri romanice, cum sunt franceza, spaniola și retoromana. Deși majoritatea idiomurilor romanice occidentale, pentru exprimarea noțiunii (religioase) „a se căi”, au optat pentru derivate prefixale de la verbul latinesc *poenitere* (cf. lat. **repoenitere*), totuși unele dintre acestea (în special, în faza veche de dezvoltare a limbii și/sau dialectal, dar nu exclusiv) cunosc și forma simplă *poenitere*, pentru exprimarea aceluiași conținut (cf. vechea franceza, franceza actuala dialectală, (vechea) provensală, catalana și italiana). De altfel, și în cazul limbii române forma descendentă din lat. *paenitare* are conotația [+arhaic], [+dialectal], ea fiind detronată de unele împrumuturi slave. În alte situații, româna este cea care și-a manifestat preferința pentru formele verbale prefixate, ca în cazul verbului latinesc *pervigilare*, continuat în rom. *priveghea* și, se pare, și în v. prov. *pervelhar*. Idiomurile romanice occidentale

utilizează, cu semnificația rom. *priveghea*, forma latină simplă, *vigilare*, conservată și în româna, dar mai ales în contexte laice. Româna nu cunoaște niciun descendent al lat. *precare*, verb întrebuițat în schimb pe scară largă în restul României, pentru exprimarea noțiunii religioase „a se ruga”. Continuă și folosește însă verbul latinesc *rogare*, care este posibil să se fi păstrat (asemenea substantivului corespunzător □ *rogatio*) și în alte limbi romanice (vechea franceză, italiana dialectala).

Unele dintre unitățile lexicale menționate (*creatio*, *christianus* și *paenitare*) se regăsesc și în albaneză, deși nu întotdeauna cu semnificații similare.

Lat. *calendae*, termen specific pentru zona sud-est europeană, prezintă în idiomurile romanice în care a mai fost moștenit, semnificații diferite de cele ale termenului din română (afirmație valabilă și în ceea ce privește termenul corespunzător din albaneză) și, totuși, unele „nuanțări semantice” susțin ideea că sensul „cântec religios de Crăciun” poate fi presupus în latina târzie.

Numai în română, lat. *draco* este termenul fundamental care desemnează această noțiune creștină, aspect încurajat probabil și de unele elemente de sorginte dacică (balaurul trac) și pus, de asemenea, în relație cu caracterul popular al creștinismului de pe teritoriul românesc primitiv. Termenul a fost moștenit și în franceză (aspectul arhaic și dialectal), provenșală și italiană, cu semnificația religioasă a rom. *drac* exclusiv în primele două. Lat. *draco* se regăsește, cu semnificație creștină, și în albaneză, unde se pare că a fost chiar „reîmprumutat”. O serie de unități lexicale, deși au fost moștenite și în alte limbi romanice decât româna, au accepție religioasă exclusiv în română (cf. lat. *pausum*, *templum*). O aserțiune mai puțin tranșantă legată de acest aspect se poate face despre vb. *repausare*, păstrat în vechea franceză cu semnificație asemănătoare celei din limba noastră: cf. *soi reposer* „tre enterr□”.

Lat. *Rosalia* (păstrat în română și în valonă), la origini, termen al universului păgân, se opune lui *Pentecoste*, conservat în toate celelalte limbi romanice de cult catolic.

BIBLIOGRAFIE

Alessio,
<i>Concordanze lessicali</i>	Giovanni Alessio, <i>Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi</i> , Bari, 1954.
Alinei, <i>I nomi europei...</i>	Mario Alinei, <i>I nomi europei del Natale</i> , Utrecht □ Firenze, în „Bolletino dell'Atlante Linguistico Italiano”, III, Serie 19, 1995.
Babeu, Rom. Rusalii	Doina Babeu, <i>Rom. Rusalii. Comentariu etimologic</i> , în SCL, XLVIII, nr. 1□4, București, 1997, p. 45□51.
Bartoli, Le tre basoche di Ragusa	Mateo Bartoli, <i>Le tre basoche di Ragusa e la cappella basilica ed ecclesia</i> , Ragusa, 1931 [Estratto dalla rivista Dubrovnik, vol. II, 1930□1931].
Bartoli, La spiccata individ.	Mateo Bartoli, <i>La spiccata individualità della lingua rumena</i> , în Mateo Bartoli, Saggi di linguistica spaziale, Torino, 1945, p. 139□191.
Bălașa, Cuv. rom. Crăciun	D. Bălașa, <i>Cuvântul românesc Crăciun în antroponomie, toponimie, folclor și etimologie</i> , în MO, anul XXV, nr. 1□2, ian.□febr., Craiova, 1973.
Bălțeanu, Termin. magică	Valeriu Bălțeanu, <i>Terminologia magică populară românească</i> , București, Editura Paideia, 2000.
Bogrea, DR, I	Vasile Bogrea, recenzie la Al. Rosetti, <i>Colindele religioase la români</i> , în „Dacoromania”, I, 1920□1921, p. 464□469.
Bourciez, Éléments	É. Bourciez, <i>Éléments de linguistique romane</i> , IV- ^{me} édition, Paris, 1956.
Brâncuș, Concordanțe	Grigore Brâncuș, <i>Concordanțe lingvistice româno-albaneze</i> , București, Ministerul Educației Naționale, Institutul Român de Thracologie, Bibliotheca Thracologica 1999.
Capidan, Basilica	Th. Capidan, <i>Basilica</i> [Extras din revista „Biserica Ortodoxă Română”, anul LVI, 1938, nr. 1□4, ian.□apr., București, Tipografia cărților bisericești].
Capidan, La romanité	Th. Capidan, <i>La romanité balkanique</i> , în „Balcania”, I, 1938, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 47□54.
Caragiu-Marioțeanu, Pa□en, chrétien...	Matilda Caragiu-Marioțeanu, <i>Pa□en, chrétien et orthodoxe en aroumain</i> , în Studi rumeni e romanzi □ Omaggio a Fl. Dimitrescu e Al. Niculescu, vol. I, Linguistica, etnografia, storia rumena, Padova, Unipress (UP), 1995.
Dimitrescu, Note	Florica Dimitrescu, <i>Note asupra poziției românei printre limbile romanice</i> , în

- „Cercetări de lingvistică”, anul XXXVIII, 1□2, ian.□dec., Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 1993.
- Fischer, Lat. dun. Iancu Fischer, *Latina dunăreană (Introducere în istoria limbii române)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- Goicu, Simona, Termeni creștini Simona Goicu, *Termeni creștini în onomastica românească*, Timișoara, Editura Amphora, 1999.
- Mihăescu, Lb. lat. Haralambie Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, Editura Academiei Române, 1960.
- Mihăescu, La romanité Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române, 1993.